

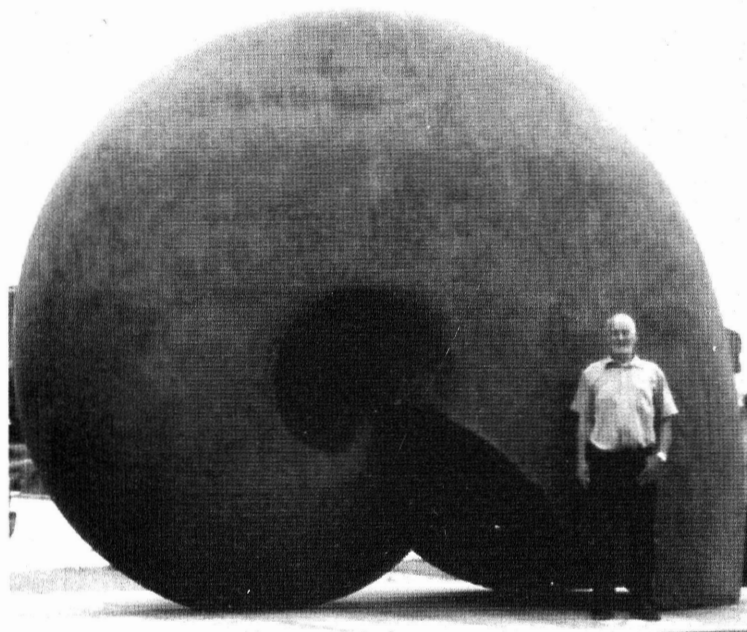
STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

31. årgang nr. 3

september 2005

total nr. 109

Nautilen ved Skejby Sygehus
Kaj Larsen er på for at vise størrelsen

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:	Annie Buus, Sandbakken 54 , 8270 Højbjerg	8627 8033
Medl. af best.:	Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand	8626 1733
Medl. af best.:	Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J	8629 5518
Medl. af best.:	Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevntrup, 8870 Langå	8646 7282
Kasserer:	Jytte Frederiksen, Myntevej 16, 8240 Risskov	8617 4697
Jysk Stenklub:	GIRO 1217380, Myntevej 16, 8240 Risskov	
Årskontigent:	125 kr. for enlige, 175 kr. for par i 2005	
Redaktør:	Karen Pii Pedersen, Skolesvinget 32, 8240 Risskov	8617 7876

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk>

Medlems/adresselisten: Kan lånes til kopiering ved møderne på Åby Bibliotek
Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Værkstedet på Skt. Anna Gade Skole: Åbningstider

v/Hans Jørn Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J.	8629 5518
Tirsdage kl. 16.00-19.00 slibning v/Lillian Skov	8627 2120
Torsdage kl. 19.00-22.00 slibning/sølvarbejde v/Pia Jepsen	8626 4440
(kun efter aftale)	
Onsdag kl. 19.00-22.00 (kun efter aftale)	8615 4613

Husk af hensyn til de låste døre at ringe besked om, at du regner med at komme på værkstedet den og den dag.

Priser som hidtil:

Brug af slibeværksted 15 kr. pr. gang

Brug af sølvværksted 5 kr. pr gang.

Indhold i dette nummer:

Side 3	Fossilernes liv og historie
Side 4	Hurtig udrykningstur til Sangstrup Klint d. 20 marts
Side 5	Endnu en hurtig udrykningstur d. 3 april/ Sidste klubtur i 2005
Side 6-8	Syd-England d. 21 april - 2. maj
Side 8-9	Læsø turen 4. - 8. maj
Side 10-11	Flint og Als/Møllemer
Side 12-13	Fur og fortiden/Turudvalget
Side 14	Hobitterne fra Indonesien
Side 15	Sidste nyt om hobitterne
Side 17-18	Stensamlers skatte snuppet af kendere
Side 19-20	Folkeuniversitetet/Nye bøger
Side 21	Stenmesser i efteråret 2005/Mand i kviksand på Trelde Næs
Side 24	Program

"Fossilernes liv og historie - af Claus Hedegaard"

Anmeldt af Søren Bo Andersen

Denne lille 36 sideres hefteagtige bog i formatet A6 er atter en lommevenlig publikation til glæde for landets fossilsamlere.

Fakta

Forfatter: Claus Hedegaard
 Titel: Fossilernes liv og historie
 Forlag: Geoloco, 8963 Auning, Danmark
 Bestillingsnummer: GEO9901
 Pris: 48,- kr

De, der kender Claus Hedegaard, ved, at han i mange år har deltaget i stennemesser både i Danmark og i den store verden. Hans store kendskab til flotte og ekstraordinære fossiler på messerne afspejles i det udvalg af fossiler, han har fokuseret på i denne bog. Claus har valgt nogle flotte og spændende fossiler at vise frem, og de præsenteres ved rigtig gode fotografier, som formodentlig er optaget af ham selv.

Tekstindholdet spænder vidt - fra fossilers skal- og skeletmateriale til fossilers dannelsesmåde; fra revsamfund til skove gennem tiderne; fra jægere og jagede blandt fortidens dyr til en helt speciel, danskfødt fossiljæger, Niels Steensen (Steno, 1638-86), der betød meget for geologien og dens grundopfattelser af både lagfølger, fossiler og krystallografi. Også emnerne geologisk tid, dinosaurer og meteoritnedslagsuddøen er behandlet.

Det siger sig selv, at på 36 små sider kan man ikke behandle alt til mindste detalje, men jeg synes, at læseren er i gode hænder, når Claus fortæller på sin karakteristiske medrivende, lidt friskfyragtige facon (men "på den fede måde", som det hedder). Han er meget vidende, han har set meget og giver med sine eksempler gode ahaoplevelser.

Man kan måske mene, at det er lidt i underkanten, når der ud af fossilerne på 80 billeder blot er 10, som med lidt god vilje ville kunne findes i det danske område. Dog er alle fossilerne fine og illustrative eksempler, og fossiludvalget og bogens lommeformat gør den særdeles velegnet til at blive taget med på stennesse eller museum. Det giver måske ikke nogen mening at medtage den på sin indsamlingstur til stranden eller grusgraven, men de mange små forklaringer og alle billederne retfærdiggør godt, at bogen benyttes til hjemlig hygge og inspiration.

Bogen sælges i boghandelen, og den er fx også set i Naturhistorisk Museum i Århus til 48,- kr.

Klubben har foretaget et større samlet indkøb og derved opnået en god rabat, som kommer medlemmerne til gode.

Bogen kan købes på klubmøderne

Hurtig udryknings tur til Sangstrup Klint d. 20. marts

Da sneen og isen midt i marts var begyndt at smelte, kunne vi ikke vente længere. Vi måtte ud og røre ved nogle sten og fossiler. Lokaliteten blev Sangstrup Klint. Ved dagens start viste termometeret 4 graders frost, men meteorologerne havde lovet en dagtemperatur på 4 graders varme, så vi tog fortrøstningsfulde afsted. Ti morgenfriske og godt påklædte klubmedlemmer mødte op på stranden. Solen skinnede, fra en skyfri himmel og vindstyrken var næsten nul - en pragtfuld dag. Der var ekstremt lavvande. Vi kunne gå hele vejen rundt om klinten til Karlby uden at få våde fødder. Men på den strækning var der ingen sol, så da vi var nået halvvejs dertil, bestemte vi os for at vende rundt for at spise vores medbragte mad i solskinet ved Sangstrup Klint.

Der blev ihærdigt vendt sten, gravet i den nedbrudte bryozo-kalk og banket efter fossiler. Belønningen fik vi i form af bl.a. forskellige søpindsvin: Galerites, Salenia, Brissopneustes og Echinocorys - alle 4 arter både som stenkerner og med skal. Desuden blev der fundet køller (den største, fra *Cidaris* er 35 mm i højden og 18 mm i diameter), pigge, randplader, sølilje-stilke, brachiopoder, koraller, muslinger og svampe bl.a. den kuglerunde *Globularis*. Selvom vi alle ledte for også at finde de to sidste arter af søpindsvin, som lokaliteten byder på, lykkedes det kun at finde 1/3 *Phymosoma* og 1/5 *Cidaris*. Efter godt fem timer vendte vi næsen hjemad.

LIL

Endnu en hurtig udrykningstur søndag den 3. april

Denne gang gik turen til **Dalbyover Kalkleje**, hvor 16 energiske fossilsamlere mødte op. I årets første måneder var der blevet arbejdet en del i graven. Det så lovende ud, at vi bevægede os hurtigt ned i "hullet".

Det var en kold morgen, selv om solen var fremme. Isen lå som et fint lag over de første søpindsvin, der blev fundet. Ved middagstid var temperaturen oppe på 15 grader og kalken var blevet noget "smattet" at gå i – en lille str. 37 blev hurtigt til en str. 45.

Folk var spredt rundt i graven i deres jagt på fossiler. Det er nu rart, at vi efterhånden kender hinanden så godt, at den legemsdel, der er højest, når man leder efter fossiler, også er genkendelig. Så ved vi, hvem der er hvor.

På denne lokalitet er der ingen problemer med at finde fossiler, måske kun med at finde et eksemplar af en art, som man ikke har i forvejen eller et "pral-stykke".

Mulighederne er flere end først antaget. Det er ikke kun Echinocorys-søpindsvin og søliljestilke, man kan finde. Også Brissopneustes – og Phymosoma-søpindsvin, forskellige brachiopoder, østers og havbænkebidere var blandt fundene.

Hen på eftermiddagen brød vi op, men inden hjemturen ville vi lige undersøge den grusgrav, der ligger i umiddelbar nærhed af kalklejet.

Det var ret hurtigt overstået, for den viste sig næsten udelukkende at indeholde flint.

Fundene her blev nogle slidte søpindsvin.

LIL

Sidste klubtur i 2005 lørdag d. 12. november

Igen i år slutter turudvalget af med arrangere en tur til en jysk grusgrav.

Uha, hvor er der mange. Nogle er dog mere spændende end andre.

Vi har et par stykker i tankerne – begge på Djursland.

Har du lyst til at deltage?

Så ring senest d. 01.10. til Linda Lægdsmand på tlf. 86163068

Turpris ca. 150 kr.

Syd-England d. 21. april - 2. maj 2005.

21.4. Omkring 3-tiden mødtes 10 forventningsfulde personer i Århus, klar til at tage af sted på endnu en af Linda's populære fossilture. Kurs mod Esbjerg. Lidt før fiskeribyen blev de 2 sidste deltagere samlet op. Afgang kl. 19.00 med Dana Sirena, med kurs mod Harwich. En af de rejsende var Kim Larsen, der åbenbart også syntes, det var skønnere at tage med færgen til England. Til aftenmad enten en let anretning i caféen eller hele det tunge skyts i bufféten. Derefter en øl, drink eller flere i baren.

22.4. Morgenmad i tag selv bufféten. Kl. 11.00 lokaltid var færgen i havn og kursen gik mod caravan-parken Harts Holiday Village, nær Warden Point, på øen Sheppey. Efter at have pakket lidt ud, gik vi straks på stranden. Der blev fundet gode ting allerede den første dag bl.a. en ryghvirvel fra en tun, en hummer, gællelåget fra et fiskehoved og en fuglekogle. Om aftenen gik vi ud og spiste på det lokale spisested...det skulle vi aldrig have gjort! Tynde steaks, hårdt stegte til en konsistens som sålelæder.

23.4. Denne dag gjaldt det Herne Bay. Først besøgte vi byen af samme navn. Et lille lokalt museum med lidt fossiler og lokalhistorie blev besøgt. En tur rundt i byens forretningskvarterer blev det også til, inden vi gik på pub. Både pints og mad kunne fås her. Derefter ned på stranden for at vente på at vandet skulle falde. Vi startede med at finde hjåttænder i rallet på stranden. Noget efter dukkede de første banker op, og jagten på hjåttænder gik for alvor ind. Lidt moderat udbytte, men det endte med at blive helt hæderligt. Aftenmaden stod på rugbrød og måske en enkelt irsk kaffe.

24.4. For at udtrykke det lidt diplomatisk, så har Sheppey ikke helt den samme klasse som Isle of Wight, hvad angår bebyggelse og klientel. Men...i det sydøstlige hjørne af øen ligger den idylliske kro The Ferry Inn i flotte omgivelser med udsigt direkte ned til strædet The Swale. Her fik vi rigtig god mad til noget nær den samme pris, som vi gav for steaks'ene forrige aften. Om eftermiddagen besøgte vi atter stranden, hvor Linda gjorde dagens fund: en kæmpe hajhvirl, stor som bunden af en ølflaske, hvad den også lignede ved første øjekast nede på stranden. Derudover blev der bl.a. fundet mange frugter af mangrovepalmen Nipa, masser af gipskrystaller, frugter fra forskellige planter, alle i pyrit, en stor hjåttand, samt nautiler. Det sidste stykke var en drøj omgang i fedtet ler, men endelig så vi Kjeld's bus.

25.4. Denne dag forlod vi Sheppey for at køre mod Barton. Turen forløb med regnvej. Regnen blødte leret ved Barton op, hvilket både er en fordel og ulempe. Leret blev svære-re at færdes i, men nemmere at finde fossiler i, når man først var der. Der blev fundet en del større ting som de flotte snegle Clavilithes macrospira og Athleta luctator, samt en stor østers. En C. macrospira lå og rullede i strandkanten. Også en del forskellige småsnegle og småmuslinger blev det til. Af andre rariteter kan nævnes rokketænder og flotte hjåttænder.

Der blev også handlet lidt i det nærmeste supermarked. Videre langs kystbyerne gik det, inden vi drejede ind i det storbakkede landskab i Dorset. Mere og mere kuperet og stor-slået blev det, inden vi nåede frem til Burton Bradstock, hvor vi skulle bo resten af turen.

Noget mere luksuriøse Caravans end på Sheppey. Aftensmaden blev indtaget på en hyggelig kro i den nærvæd liggende by West Bay.

26.4. Efter at have forladt de tertiære lag, var det nu tid til at kigge på lag fra juratiden. Vi kørte ud til Seatown hvor man kunne beundre Golden Cap mod vest eller besøge klinterne øst for, som vi gjorde. I strålende solskin tog klinterne sig flotte ud med de mange forskelligt farvede lag. Her mod øst var der faldet en del blokke af lerskifer ned fra skrænten. I blokkene fandtes en del ammoniter af slægten *Amaltheus*. Ammoniterne skulle for at være holdbare sidde i små konkretioner. Der blev også fundet lidt muslinger, små søliljestilkstykker, forstenet træ og enkelte andre ammoniter som *Hildoceras*. Aftensmaden blev denne aften og de følgende aftener indtaget på forskellige hyggelige engelske kroer.

27.4. Nu til noget helt andet. Osmington Mills er ret forskellig fra lokaliteterne omkring Lyme Bay. Her ses mange forskellige lag mest fra øvre jura, der er blandet med lag fra kridttiden. Lokaliteten er flot bl.a. på grund af de mange forskelligt farvede lag, de mange sten på stranden og udsigten over til halvøen Portland. I gullige kalksten fra juratiden blev der fundet sømusen *Nucleolites clunicularis*. I grønlig kalksten fra kridt var der en del muslinger som *Amphidonte obliquatum*, østers, ormerør og søpindsvin af form som *Micraster*. I sorte lerskifer fra Kimmeridgelag blev der bl.a. fundet den store flade østers *Deltoideum delta* og store eksemplarer af muslingen *Myophorella clavellata*. Undervejs fandtes konkretioner med calcitkrystaller. En af de lokale havde fundet hvirvler af fiskeøgle. Længst mod vest ses en sort klint med Oxfordler. Her var der små ammoniter og små vættelys. Turen afsluttedes på den lokale smuglerkro.

28.4. Dagen startede med en tur til Lyme Regis. En spændende by med stejle gader og en del fossilbutikker, hvor man kan købe alt det, man ikke selv kan finde. Et besøg på det lokale fossilmuseum understregede, at vi endnu ikke havde fundet alt, hvad der findes kan i Lyme Bay. Vejret var meget forandret i forhold til sidste besøg i Lyme Bay, 2 dage før. Gråt men alligevel flot. Ved Black Ven bankede vi skifer itu. Inden i var der ofte den lille ammonit *Promicroceras planicosta* i calcit, flotte men starte. De bør præpareres fri. Her fandtes også forstenet træ med calcit. Derefter skiftede vi side og gik over til Stonebarrow. Her havde der været et skred, men der var ikke meget efterladt. Udover aftryk af ammoniter, der var "gået", fandtes der lidt forstenet træ, nu med grønne farver. Der blev også fundet ret få eksemplarer af førnævnte ammonit, nu i pyrit. Turen sluttede igen på en kro, til fælles samling omkring et aftensmåltid. Hyggeligt som altid.

29.4. Igen noget helt andet. Denne dag en længere køretur op til omegnen af Oxford. Her ligger lokaliteten Faringdon, der er en aktiv grusgrav. Lagene i grusgraven er omlejrede. I mellem gruset en masse forskellige fossiler, mest fra nedre kridt, nærmere betegnet Aptien. Der findes også lidt fossiler fra juratiden? Efter et flot gruppebillede kunne jagten i grusgraven begynde. De fossiler man først finder er svampe. Mange forskellige former fra skålformede til foldede. Derudover er stedet en rigtig "Else-lokalitet" med mange småting, der ikke fylder for meget. F.eks. små knusetænder fra fisk, tænder fra hypodonte hajer, en enkelt hjatand fra en "almindelig" haj, krokodilletænder og andre tænder, samt små knoglestykker. Linda fandt en hel tyggeplade med knusetænderne i rækker, samt flere ualmindelige knusetænder. Også dobbelte muslinger, søpindsvinepigge, forskellige

brakiopoder, vættelys, ”kattepoter”, forstenet træ og bryozokolonier blev fundet. Desuden var der enkelte hvirvler fra et eller andet stort dyr. En god dag i ”sandkassen” blev afrundet med et kort besøg ved Stonehenge, nogle andre gamle sten.

30.4. Den sidste dag inden hjemturen besøgte vi de nærliggende kystkliner ved Burton Bradstock. Klinerne er her meget anderledes end ved Lyme Bay. Klinerne er okkerfarvede med vekslende lag af blødt og hårdt materiale. For nylig havde der været et større skred, så der var nok at rode i. Folk strømmede til fra nær og fjern. Lokaliteten er en rigtig ”Kaj-lokalitet” med masser af fundmuligheder og rig mulighed for aktivt at opspøge fossilerne, noget at banke i og mulighed for at finde store fossiler af en vis tyngde. Der var også rig mulighed for at blive våd, når bølgerne væltede ind over det nederste af fossilbunken og man ikke nåede højere op i tide. På denne mindeværdige dag blev der fundet masser af ammoniter, både store og små, 2 forskellige arter af søpindsvin, muslinger, nautiler, snegle og vættelys. Efter dette forestod det tunge arbejde med at bevæge os tilbage til vores caravans. Så var det tid til at pakke sammen og belave os på at køre mod Harwich.

Tak til Linda for endnu en vel arrangeret tur, tak til chaufføren for alt og tak til turdeltagerne for et behageligt samvær.

Tage Burholt

Læsø, turen 4.- 8. maj 2005. Glimt og stjernestunder.

Læsø er geologi og krystaller og meget, meget mere, og det vil jeg prøve på at gøre lidt rede for. Denne tur var mit første møde med den lidt fjerne ø; men det bliver nok ikke det sidste, da det viste sig, at der var mange oplevelser at hente på flere niveauer.

Vi (5 personer i lejet minibus) sejlede med en ret ny og moderne færge, der hedder ”Margrete”, og den sørgede for en let og ganske behagelig overfart, så de 90 minutters sejltid ikke føltes lang. Vi fandt hurtigt frem til det sommerhus, der var reserveret til os, og efter at være installeret der var vi parat til at tage på opdagelse, og der var meget at komme efter.

Først var der jo ting, som Læsø er berømt for, nemlig Saltsydning og Tangtage. Vi startede med saltsyderiet, hvor vi fik fortalt, hvordan det kan gå til, at der kan udvindes store mængder salt, hvor der egentlig ikke er noget fra naturens side. Det skyldes de helt specielle geologiske forhold under den sydlige del af øen, hvor de udstrakte, helt flade Rønner består af et ret tyndt lag sand oven på et meget tæt lag joldialer. Vinterens oversvømmelser med havvand (2% salt) gennemsiver sandlaget, og sommerens varme sørger for en voldsom fordampning, der gør, at saltholdigheden efterhånden bliver større, så der til sidst via brønde kan hentes vand med 14/15 % salt op. Det hældes over i store jernpander, hvor inddampningen fortsætter ved en temperatur på 80/85 grader, indtil der begynder at dannes saltkrystaller. Saltet skovles op i kurve, hvor det overskydende vand kan løbe fra, og så har man fint salt i krystaller, der i hvert fald med hensyn til det fine jomfrusalt viser sig som minatu-

reudgaver af trinpyramider (dog udhulede) som dem, man ser i Egypten og Mellemamerika. Det besøg var for mig en meget stor oplevelse.

Så er der tangtagene, som man bedst ser på to steder, begge hørende til Museerne. Vi så dog også to andre steder, hvor man privat har bibeholdt i hvert fald en del af en længe med det oprindelige tangtag.

En anden del af det spredte museum fortalte om søfart og fiskeri. En gammel hytte, der lå på plænen bagved, har en gang givet ophold til en vagtpost, der har haft kontakt til folk på fyret på Nordre Rønner, mens det endnu var bemandedt. Der var opsat en liste over de tegn, man benyttede, når der skulle kommunikeres f.eks. om forsyninger, strandinger eller hjælp fra læge eller jordemoder, når der har været behov for det.

Læsøs geologiske forhold viser sig også afgørende andre steder end under de sydlige Rønner. Landskabet er meget varieret fra dyrkede marker, plantede skove, flade, grønne enge, tørre hedestrækninger, klitplantager, stejle klitter, og endelig til strandene, der nogle steder er brede og flade med flyvesand, mens de andre steder er smallere og med tang, sten, skaller – og rav, hvis man er meget ihærdig og har rigtig gode øjne. På nogle steder lå der rigtig mange papirtynde, helt hvide og renvaskede skaller af små sømus, og man måtte være meget forsigtig med at røre ved dem, for de smuldrede ved bare det mindste tryk; men de var meget fine at se på.

Fra strandene mod nord udgår der et stenrev mod Nordre Rønner, der nærmest kysten ligger over vandet, og her holder en flok sæler til; men man må medbringe en god kikkert for at kunne opleve dem.

Vi fik det alt sammen med, og dertil blev vi betænkt med fint vejr hele tiden. Solen lyste for os hver morgen, og sidst på dagen kunne vi ved sengetid gå ud i aftenkøligheden og sige ”godnat” til Jupiter, Arkturus og alle de andre deroppe på himlen, så vi kunne sove godt. Først da vi skulle derfra, kom regnen.

En meget speciel solnedgang må også lige omtales; solen var gået ned bag en tæt, skydækket horisont, da der helt nede i kimningen viste sig en stærkfarvet stribe, der bredte sig opad og blev til et stort, rødt, rundt ”skjold”, der kunne ligne et spejlbillede af solen på undersiden af skybræmmen, og midt i dette skjold viste sig en silhuet af nåletynde, lodrette streger, der ”flyttede” mod venstre side i skjoldet, der langsomt gled mod højre. De tynde linjer kunne ligne mastetoppe på lystsejlere i en marina, der måske lå under horisonten. Retningen var mod Frederikshavn. Da synet forsvandt, kunne man se glimtene fra to fyr, der må have været Rønner Rev og Læsø Rende.

Det var da, vi kunne hilse velkommen til DE LYSE NÆTTER og sige tak til Rigmor, der havde tilrettelagt en tur med rolige dage, hvor vi egentlig ikke skulle noget specielt, men alligevel nåede en hel masse.

Inger Clausen

Flint og Als

Linda Lægdsmand havde lagt alt tilrette for at den sidste weekend i maj 2005 skulle kunne blive en god oplevelse for den minibusfuld klubmedlemmer, der kunne afse tid og penge til at gense Broagerland og Als. Men om vejret ville arte sig, om de lokaliteter, som Alsklubbens hjælpsomme Klaus Fig havde anbefalet, ville kaste andet end motion af sig, det må hun have været lige så spændt på som resten af gruppen.

Fredag eftermiddag varmede vi op på stranden ved Mommark. Selvom strandens sten bar præg af, at folk med hamre havde gået her for ikke så længe siden, fik vi alligevel pæne ting med hjem. Kaj Larsen bankede som en selvfølge de største brachiopoder ud, kort efter at vi var begyndt på turen.

I Svenstrups gamle skole findes et smukt eksempel på, at en betydelig privatsamling med lidt kommunal velvilje, fondsmidler og privat indsats kan blive til glæde for en bred kreds. I et par pæne lyse lokaler kan man bese de tusindvis af flinteredskaber, som udgør "Jørgen Riecks Arkæologiske Samling". Overskueligt ligger de store mængder og fremviser alle de mange variationer, som man går glip af i de store museers præsentationer, der præges af enkeltstykker og megen grafisk information.

I Stenklubben Als's klublokaler tilbragte vi derpå et par givtige timer sammen med Jørgen Trelle Pedersen og Klaus Fig. I klublokalet finder man litteratur, en systematisk opbygget udstilling af ledeblokke krydret med gaver fra klubbens medlemmer. Vi siger tak til de to, som stillede sig til rådighed for vore mange spørgsmål til deres samling. Jeg vil udnytte mit hverv som referent til at fremhæve mine favoritter i klubbens samling af ledeblokke: den grønkantede flint og den hvidplettede flint. Dels har jeg først lige lært dem at kende, dels er de til at finde på stranden ved Molshoved.

Efter en kort tur langs Kegnæs Strand i frisk vind tog vi til Cathrinesminde Teglværksmuseum, som altid er et besøg værd. Funktionelt udformede bygninger, med rødder tilbage til tiden før industrialismen er smukke, ingen pral og pynt. Mens der var liv og produktion på stedet, har der såmænd nok været både støv og skidt, men nu er det ren nydelse.

I en af de små sidebygninger besøger vi altid en fin stensamling bestående af lokale fund.

Broager Kirke har i et par år stået pakket ind i stilladser. Nu kan man se resultatet. De to tårnes nye skiffertag med smukt mangefarvet mønster demonstrerer naturmaterialers uovertrufne farveskønhed.

Klinten ved Stensigmoser har fra sine eemaflejringer leveret mammuttænder. Det var dog fossiler i en helt anden målestok vi kom derfra med. Klaus Fig viste os hen til at par ganske tynde lag med overvældende mængder af bitte små snegle, som vi glæder os til at kigge nærmere på, når det bliver efterår og indevejr.

Ved Borreshoved tilbragte vi en dejlig varm søndag. Og for referenten blev det ste-

det med både grønkantet og hvidpletet flint. Begge dele er ledeblokke fra Sydsverige. Mange silurblokke blev flækket og fine eksemplarer taget med hjem.

Om mandagen bragte Kaj os sikkert og godt hjem igen. Tak for det og tak til alle der gjorde de dage til en dejlig oplevelse.

Jørgen Riecks Arkæologiske Samling er åben hele året om lørdagen 13-16, i sommermånederne også onsdage samt efter aftale på tlf. 74 45 61 59.

Cathrinesminde Teglværksmuseum har åbent fra april til oktober 10-16 tlf. 74 44 94 74.

JF

Møllemor er død.

Det var sidste gang klubbens ældste medlem Else Lind Larsen var med på tur. Hun døde kort tid efter. Trods sine 94 år deltog hun med sit dejlige humør ivrigt i alle turens udfordringer, også den overdådigt fyldte rodspætte. Vi vil længe huske hende fra de mange ture i ind- og udland, hvor hun næsten altid var at finde forrest i feltet på udturen og bagest, når det gik hjemad med fyldte poser.

Det er godt at have kendt sådan et livstykke.

JF

Til alle vennerne i Jysk Stenklub.

Hjertelig tak for venlig deltagelse i vor mors - Else Egå Mølle - bisættelse.

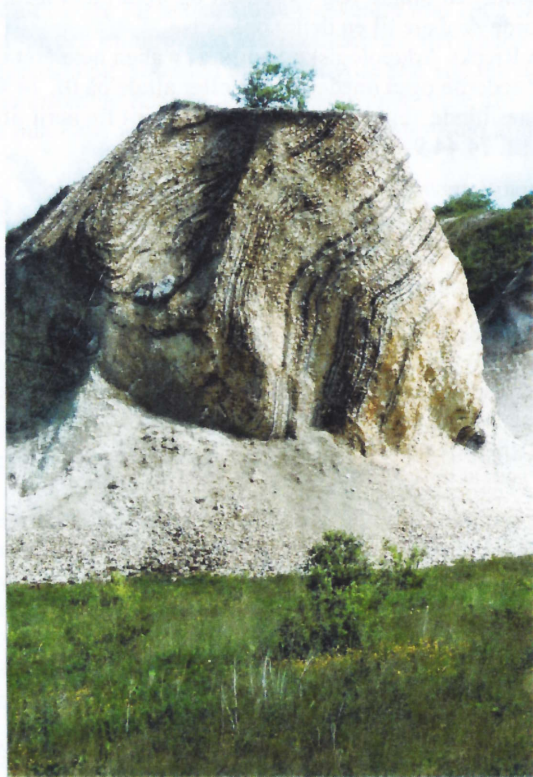
Det var en fantastisk krans.

Hermed vores tak til alle.

De syv søskende.

FUR OG FORTIDEN

Det er en del år siden Jysk Stenklub sidst har besøgt Fur, så der var en forventningsfuld stemning, da to minibusser plus det løse mødtes foran færgen under den helt specielle høje himmel, som jeg husker Limfjordsegnene for. Blæsten var, som vi kender den fra den danske sangskat: frisk.

Museets ny leder Bo Pagh Schultz tog imod os og tog os med over vandet til det museum, som han allerede har sat sit præg på. Under en grundig gennemgang af udstillingen så vi resultatet og hørte om hans mange planer – gid han må få tid og penge til at føre dem ud i livet.

Da jeg i en årrække i slutningen af 80'erne hver sommer kom til Fur, kunne vi være helt sikre på, at kun klinten havde skiftet udseende. Både Fur Museum og Stens butik stod næsten uændrede fra år til år. Det er slut nu. Og jeg skal ikke beklage det. Heller ikke at der oppe på nordøen nu er bryggeri og restaurant i de forfaldne bygninger, som vi dengang befolkede med fantasifiguren fyrbøder Andersen i børnenes godnathistorier. Når det regnede, opsøgte vi hans lille lokomotiv i remisen, hvor det var endt sammen med et par af de tipvogne, som tidligere bragte moleret fra grave-

ne til fabrikken og siden måske til udskibsningsbroen. Gad vidst om det eksisterer endnu.

Både Fur Museum og Moleremuseet på Mors fortæller om moleret med hovedvægten på de enestående fund af fossiler og mineraler, som de begge ligger inde med. Jeg kunne ønske for egnen, at molerets industrihistorie kunne få en grundigere behandling end det sparsomme udvalg af genstande og billeder, som man møder på begge museer. Industrihistorien er lige så enestående som råmaterialet.

Geoparken bag museet er en perle. Masser af geologisk viden kan hentes fra de diskrete informationstavler. Og de store smukke repræsentanter for de forskellige tidsperioders bjergarter fortæller noget af jordens historie med afsæt i vores lille del af verden. Derfor vil man også lede forgæves efter blokke fra de perioder, som vi ikke kan finde sten fra i det danske landskab. En fin tankevækkende detalje. Når vi ad stien når frem til tiden for menneskers indtog i landskabet, møder vi eksempler på deres brug af de forhåndenværende sten til redskaber og gravhøje og slutter med middelalderens forarbejdede sten. Det er et godt undervisningslokale med frisk luft og høj himmel.

En god madpause i museets have – og så var vi klar til stranden, hvor vi i roligt tempo bevægede os hen mod vinterens sensationelle blotning af et grænselag ved foden af Stolleklint. Undervejs passerede vi Svenskehulens sørgelige rester, mens byger mindede os om det danske vejrs omskiftelighed. Vi vil med spænding afvente de informationer, som de professionelle kan hente ud af det lag som januarorkanen bragte frem i lyset.

Vi sluttede af med en times tid i en molergrav, hvor alene de smukke profiler var et fund. Vi fandt lidt fisk og sager. En af deltagerne, som normalt udmærker sig ved fund i den tunge ende af kiloskalaen, kom derfra med et fund på ca. en halv centimeter. Hvis sagkundskaben siger god for fundet, vender vi tilbage til det. Bo Pagh Schultz sørgede for den fornødne dokumentation – en fremragende service i både finderens og museumsverdens interesse. Tak for det og tak for en hel dags god guidning til Furs geologiske seværdigheder.

Rigmor Kloock havde organiseret turen og sørgede for, at vi inden afgang fra øen, så eller genså en af de kulinariske seværdigheder. Fur Færgekro, hvor den næsten glemte kunst fadserving praktiseres suverænt. Hvor man også hygger om selskabskunder, og hvor en kande kaffe er en hel termokande fuld.

Jeg kan ikke på nuværende tidspunkt levere en pæn liste over vore fund på Fur. På septembermødet kan der dukke noget op. Men jeg håber med denne beretning at have givet et indtryk af dagens oplevelser, som både turleder og chauffører skal takkes for.

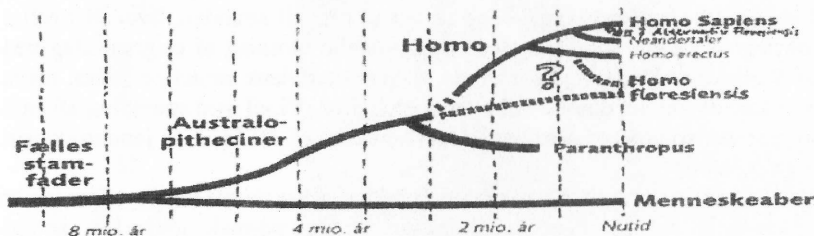
JF

Turudvalget

Linda Lægdsmand, Ivar Huitfeldsgade 32.2., 8200 Århus N	86 163068
Rigmor Kloock, Kappelsdal 6, 8450 Hammel	86 969557
Benny Jespersen, Nyvej 2, 8581 Nimtofte	86 398632

Hobbiterne fra Indonesien. En ny menneskeart fundet?

I oktober måned 2004 genlød pressen af nyheden om, at en ny menneskeart var fundet. Der var tale om skeletrester af 5 til 7 dværg individer, som levede på den indonesiske ø Flores, for 12.000 til 13.000 år siden, og som blev navngivet *Homo floresiensis*. Fundet er blevet beskrevet i Nature, af professor Richard Roberts, fra University of Wollongong i Australien. Denne beskrivelse går ud fra, at *Homo Floresiensis* enten er en udvikling fra *Australopitheciner* eller mere sandsynligt fra *Homo erectus*. Hvis det er rigtigt, revolutionerer det tidligere mere lineære oprindelseslinier af menneskets udvikling, evolutionen ville i så fald have haft et mere busket forløb d. v. s. at flere menneskearter udvikles sideløbende. *Homo floresiensis* var en dværgart på ca. 1 m., med lille hjerne, vigende hage, fortykkelse oven på kraniet, fladt ansigt og små kindtænder, og minder dermed om *Homo erectus*, der levede fra for 1,8 mill. til for 300.000 år siden. Der er ved skeletresterne fundet avancerede stenredskaber, som økser, knive, skrabere og spydspidser, som har været fæstede til træstave.

Afstamningstræ, visende de to forskellige opfattelser, en tidlig udskillelse eller tvivlernes sene udskillelse.

Der er imidlertid opstået tvivl om fortolkningen af fundet fra flere sider, bl.a. fra professor Teuca Jacob, fra laboratoriet for bioantropologi og palæoantropologi ved Gadjah Mada universitetet, han har undersøgt materialet og mener ikke, det stammer fra en ny art af slægten *Homo*, men at det er en pygmæ udgave af nutidsmennesket *Homo sapiens*. Sådanne pygmæer har tidligere været ganske udbredte, men i dag er der kun små enklaver tilbage, i fortiden var der en langt større mangfoldighed. Richard Roberts afviser, at han og hans forskerhold har sjusket med arbejdet, og antyder, at kritikken fra Jacob og andre skyldes, at fundet fra Flores undergraver deres egen overordnede evolutions teori. Det bliver spændende at følge udviklingen, det ville jo være interessant med en anden menneskeart så langt op i tiden.

Referat fra Politiken 28. okt. 2004 og 14. jan. 2005. Red.

Sidste nyt om hobbitterne.

Efter der har været rejst tvivl om *Homo floresiensis*, som værende en meget gammel gren på menneskets stamtræ, har computermodeller af deres hjerner understreget, at de virkelig var en ny menneskeart med ret små og primitive hjerner. De nye analyser af kranierne viser, at de har indeholdt hjerner, der var små og væsentligt mere primitive end nulevende menneskers. De adskilte sig både fra pygmæer og fra patienter med hæmmet hjernevækst, det er hjerner, som hvad størrelse angår, kan sammenlignes med de, der levede for flere millioner år siden, og som regnes for kun lidt mere intelligent end nutidens menneskeaber. *Homo floresiensis* blev imidlertid fundet sammen med stenredskaber samt tegn på, at de har brugt ild, og det er en usædvanlig adfærd for væsner med små hjerner, men det kan måske forklares med, at deres hjerner mere lignede dem fra vore nærmere slægtninge *Homo erectus*, som levede for mellem 1,8 millioner og 300.000 år siden, bl.a. på grund af en større temporallap, som måske kan forklare deres brug af redskaber og ild. *Homo sapiens* er dog istand til mere avanceret tænkning, så der er måske en god grund til hobbitternes uddøen.

Referat fra Politiken 6. marts 2005. Red.

**To be or not to be a hobbit,
that's the question.**

ANKU

Silver and Stones ApS

— Sølv - Sten - Mineraler - Maskiner - Udstyr —

ANKU Silver and Stones er leveringsdygtig og lagerfører alt til stenslibning til guld/sølvsmedearbejde samt værktøj og materialer til fedtstensarbejde og knivfremstilling. Udstyr til mineralbestemmelse, geologarbejde samt stenhugning, og værktøj for modelbyggere af både, biler, tog og andet. Vi leverer til institutioner, erhverv og private.

* Vi har maskiner til savning, slibning og polering af sten samt hjælpeværktøj, slibe/polerpulver og kemikalier. Vi har selv udviklet en serie maskiner (Anku universalmaskiner), nogle til privat brug og nogle til institutionsbrug. Vores maskiner er særdeles brugervenlige, de hverken ryster, støjer, sprøjter eller ruste.

* Vi har alt i værktøj, maskiner, tilbehør, kemikalier samt ædelmetaller, titan og uædle metaller og uædle metaller i plade, tråd, rør profiler profiler til smykkefremstilling.

* Vi har halvfabrikata, meterkæder og færdige kæder i ægte og uægtmaterialer.

* Vi har analyseudstyr til mineralbestemmelse.

* Vi har udstyr til geologisk feltarbejde, værktøj (Estwing), kompasser, kikkerte, bælte og andet.

* Vi har faglitteratur til alle ovennævnte arbejdsområder.

* Vi har rå-sten, sten i skiver, tromlepolerede sten og krystaller.

Vores adresse er: ANKU Silver and Stones, Godthåbsvej 126-128,
2000 Frederiksberg.

Telefon: 38 87 41 70. Fax: 38 88 60 06. E-mail: anku@anku.dk.

Hjemmeside: anku.dk.

Besøg vores forretning på ovennævnte adresse.

Forretningens åbningstider: tirsdag, onsdag, torsdag kl. 11 - 17.30.

Vores hovedkatalog på 140 sider kan afhentes gratis i forretningen, eller rekvireres ved at tilsende os porto på kr. 17,00 i frimærker samt navn og adresse.

Stensamlers skatte snuppet af kendere

Indbrud: Tyve gik efter det bedste og tog kvitteringerne med

Af Lone Hammer Sørensen
rundtom@stiften.dk

Det er en ærgerlig mand, der sidder på Fuglebakken og mangler smykker og sten for 400.000 kroner efter et indbrud tidligere på måneden. Det har været et stort arbejde at udforme papirerne til forsikringsselskabet, især fordi tyvene også snupede kassen med kvitteringer.

- Kassen stod i skabet lige her, siger Jan Borch med opgivende stemme og peger på reolsystemet.

Han har prøvet turen før. For cirka et år siden var der indbrud første gang, og da fik tyvene sten og smykker med sig for omkring 200.000 kroner.

Han fik noget mindre fra forsikringsselskabet, nemlig 111.000 kroner.

Nu må han til det igen, men han håber at byens guldsmede eller andre, der får tilbudt sjældne sten, vil være opmærksom på, at han har fået stjålet blandt andet tugtupitter.

- Alle stensamlere bør være mistænksomme, hvis der kommer større partier tugtupitter ind, for det er en meget sjælden sten, der normalt ejes af grønlændere i små mængder, siger Jan Borch, der fortæller at minen på Grønland der leverede de rosa mineraler, for længst er sprængt i stykker og dermed lukket.

Han fik stjålet facetslebene tugtupitter, men har stadig rå tilbage. De er mindre værdifulde i rå tilstand og sælges for 7 kroner pr. gram.

Hjemmet bærer stadig præg af, at der bor en stensamler der. Der er et skab med mange smukke krystaller, og der er en stor ametyst på en halv meter.

- Men den stod halvt trukket ud på gulvet, og en af stenene var taget ud og lagt på bordet. Om tyvene ikke kunne have stenene, eller om de blev forstyrret, vides ikke, siger Jan Borch.

Noget af fornøjelsen går af samlerglæden, når størstedelen af samlingen stjæles. Derfor vil Jan Borch nu have installeret en tyveralarm .

- Jeg er ikke bange for noget. Og jeg sover stadig godt om natten. Selv om jeg lå oven på og sov, sidst der var indbrud. Men min datter på 15 er desværre blevet bange for at være her, siger Borch.

Hans interesse for smykkesten, mineraler, krystaller og halvædelsten begyndte i 1972, og siden har han brugt mange penge på sin hobby.

Dyre ædelsten

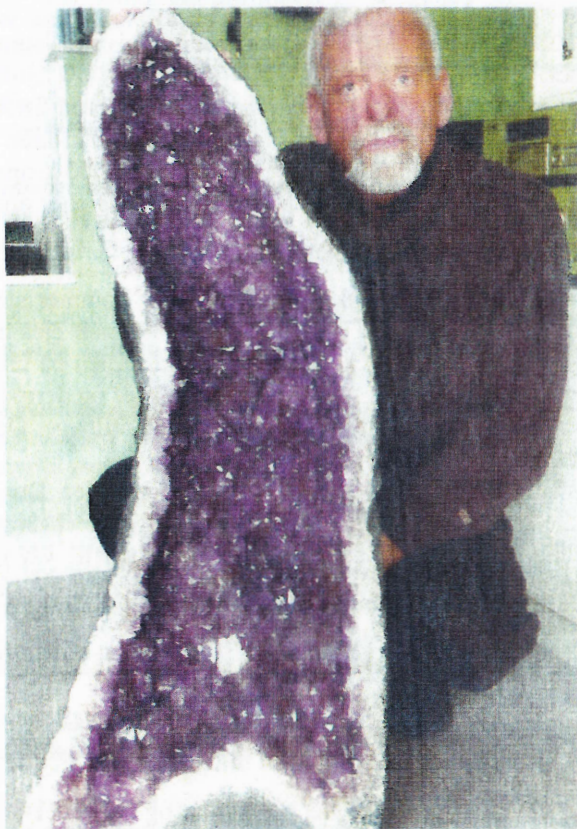
Jan Borch samler ikke på ædelsten som diamanter, brillanter, rubiner og safi-

rer.

- Nej, så skal man godt nok have den store pengepung op. Der kan du jo købe en lille bitte diamant, der næsten ikke kan ses for 100.000 kroner, siger stensamleren, der holder sig til at gøre gode handler med mindre kostbare smykkesten. Men alligevel hober beløbet sig op, når der er mange sten.

Ved indbruddet blev der foruden den store stensamling også taget 18.000 kroner i kontanter, flere cd'er og dvd'er, 15 flasker spiritus og 12 flasker rødvin.

Der står 10.000 kroner og venter på den person, der vil afsløre afgørende oplysninger. Har man tip i sagen, der kan føre til opklaring, bedes man henvende sig til Randers Politi på telefon 87101448.

Stensamler Jan Borch, Randers, har haft indbrud og fået stjålet værdier for 400.000.kroner Den store ametyst har han stadig.

Foto:Richard Sylvestersen

Folkeuniversitetet i efteråret

Byder først på et weekendkursus i det *centrale Europas geologi* ved Palle Gravesen og Erik Schou Jensen fordelt på 2 weekender i oktober. Dernæst på en forelæsningsrække i november ved Erik Schou Jensen om *Jordskælv og Tsunamis*.

Selv uden de helt store forudsætninger kan man få fint udbytte af de ovennævnte tilbud. Flere af klubbens medlemmer henter ny viden hver sæson, og får som tillægsgevinst kontakt til en stor gruppe mennesker med interesse for geologi. Selvom det efterhånden er et pænt beløb man skal betale for at deltage, når timebetalingen ikke er i nærheden af en biografbillet.

Program og tilmelding på adressen: Folkeuniversitetet i Århus, Skt. Clemens Stræde 1, 8000 Århus C eller på: www.folkeuniversitetet.au.dk

---

Tidsskrifter

Klubben abonnerer på 3 tidsskrifter, som flest mulige af klubbens medlemmer gerne skulle have glæde af. Ønsker man at komme på cirkulationslisterne til *Fossilien* (6 nr.), *Lapis* (12 nr.), *Geologisk Nyt* (6 nr.) kan man kontakte kassen. Lånetiden er 8 dage og udgiften er porto for videresending. *Geologisk Nyt* kan også ses på nettet: <http://www.geologisknyt.dk/>

Nye bøger:

Sten i farver

Af Erik Schou Jensen. 2005. ISBN 87-567-6512-6. Vejl. pris kr. 169,00.

Det sydlige Jylland

Af: Peter Gravesen, Peter Roll Jakobsen, Merete Binderup og Erik Skovbjerg Rasmussen. Pris uden moms kr. 216,00. Bestilles hos Geografforlaget (se annonce i Stenhuggeren).

”Da mennesket blev menneske”

Af Peter K. A. Jensen. (Gyldendal, 336 sider, ill., pris kr. 349,00)

Forfatteren, der er genetisk overlæge i Århus, beskriver de sidste 70 mill. års historie som optakt til menneskets historie, han gennemgår menneskets udvikling, som blev fremprovokeret, da det østafrikanske riftlandskab pludselig erstattede datidens skove med græsstepper, og hvor *Australopethicinerne* udviklede deres oprette gang.

Fra disse tidlige menneskelignende arter udviklede *Homo*-linien sig, og det er specielt disses kreative evolution, bogen omhandler. Denne evolution tog fart for 50.000 til 30.000 år siden med *Cro-magnon* mennesket, som var dem, hvis hænder skabte de første hulemalerier, instrumenter og statuetter, det er genstande, der vidner om et intellekt omtrent som vores. Et afsnit i bogen behandler den store oversvømmelse af Sortehavet for ca. 7.500 år siden, en hændelse, som gav grundlag for de forskellige Syndflodsmyster, som kendes fra de omliggende folkeslag, og som gav en oplomstring af det, vi kender som de store oldtidskulturer, og som sandsynligvis blev grundlagt af de agerdyrkere, der reddede sig fra de oversvømmede frugtbare Sortehavsområder.

Referat af anmeldelse i Politiken 15. januar 2005. Red.

NB. Det kan tilføjes, at forfatteren er medlem af Jysk Stenklub, og at han har skrevet andre bøger om menneskets udvikling.

”Når stenene fortæller”

Af Johannes Stræde. (Forlaget Poul Kristensen, 158 sider, pris kr. 248,00. Henv. 9716 4411 eller forlaget.poul@kristensen.mail.dk).

Om sten, der blev ført til Danmark under istiderne. Det er sten i alle størrelser, en mangfoldighed af historier, lige fra de store sagnsten, til sten med bynavne, gravsten og kunstværker. I ni kapitler fortæller tidligere forstander for Gerlev Idrætshøjskole og højskolelærer, Johannes Stræde om sten i danskernes liv. Fra Udspil nr. 1. 2005.

Stenmesser i efteråret 2005

Ry	3. - 4	september
Assentoft	22. - 23.	oktober
Næstved	8. - 9	oktober
Vissenbjerg	5. - 6.	november
Hamburg	10.	december

Mand i kviksand på Trelde Næs

Onsdag formiddag måtte Falck fra både Fredericia og Middelfart udsætte en nødstedt mand på Trelde Næs.

Omkring klokken 11.00 opdagede en klasse fra Købmagergades Skole på naturvandring, at en mand sad fast til lårene i kviksand og næssets berygtede flydende ler. Det var umuligt for ambulancerne, at nå ud til manden, så han måtte hjælpes fra søsiden. Den 25-årige fredericianer blev kørt på skadestuen, hvor han forkommen og noget nedkølet efter et par timer i kviksandet, kom til hæfterne igen.

Artikel fra Fredericia Dagblad den 6. maj 2005.

ALOPTIMISMEN

Kosmisk anelse.

Fattig er dèn
retfærdighed
som vejer livet
på bismer.
Rigt er visdommens
hvide lys
i virkelighedens
prismer.
Gennem det brogede
verdensspil
går der en bølge
af liv som vil
uden at skæve
det mindste til
vore små pessimister.

Kumbel

Ravstedhus • DanVirke ApS

Ravsted Hovedgade 51, Ravsted, DK-6372 Bylderup-Bov

Tlf. 74 64 76 28 • Fax 74 64 74 90

E-mail: ravstedhus@ravstedhus.dk

CVR-nr.: DK 27 22 63 29 • Giro: 5 61 11 99

Bank: Sydbank Sønderjylland

Gode bøger til geologerne

Serien: Geologisk Set....

Fyn og Øerne NY

144 sider. 225 kr

Bornholm

210 sider. 225 kr

Mellemste Jylland

272 sider. 275 kr

Nordlige Jylland

210 sider. 225 kr

Bøger fra GEUS:

Danske Landskaber

- et billedatlas

Meget smuk bog med fotos, kort og tekster.

80 sider, fast bind. **Kun 125 kr**

Djurslands Geologi

Grundig og flot illustreret. Stort kortbilag.

96 sider, fast bind. 225 kr

- mail eller ring til

GEOGRAFFORLAGET

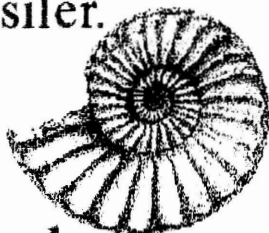
go@geografforlaget.dk 63 44 16 83

Se vor nye forretning i Rønde.

Spændende smykker, perler,
flotte mineraler og fossiler.

Alt i låse, kugler,
chips, kæder m.m.

Engros & detail.

Hedegaard

Strandvejen 2a, 8410 Rønde

Tel. 86871400 Fax 86871922

Returneres ved varig adresseændring

**Afsender: Jysk Stenklub
Adresse: Myntevej 16
Postnr. og by: 8240 Risskov**

Program for Jysk Stenklub efteråret 2005

- Lø. d. 10/9   Klubmøde på Åby Bibliotek.
Vi ser på sommerens fund.
Bemærk: Først adgang til salen kl. 14.00.
- Lø. d. 8/10   Klubmøde på Åby Bibliotek.
Foredrag af Henrik Madsen, Moler Museet.
Danske Søpndsvin.
- Lø. d. 12/11   Klubmøde på Åby Bibliotek.
Foredrag f Geolog Richard Wilson:
Geologi-Mineralogi.
- Lø. d. 12/11   Sidste klubtur i 2005**
- Lø. d. 10/12   Klubmøde på Åby Bibliotek.
Det traditionsrige julemøde.
- Lø. d. 14/1-06   Klubmøde på Åby Bibliotek.
Foredrag Af Jesper Milan, Geologisk Institut:
Fodspor af dinosaurer på Bornholm og
af elefanter på Rhodos.

Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14, hvor døren bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren.

Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne. Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak og "sten på bordet". Mødet starter kl. 14.30.

**AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ
EGEN REGNING OG RISIKO.**

Deadline for decembernummeret af STENHUGGEREN er den 1. november 2005.
Materiale sendes til Karen Pii.